

AZ EGÉSZSÉGHEZ VALÓ ALAPJOG ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSHOZ VALÓ JOG

ZAKARIÁS KINGA
egyetemi docens (PPKE JÁK)

Absztrakt

A tematikus szám célja az Alaptörvény XX. cikke alapján az államra háruló feladatok áttekintése az egészségvédelem terén. Ennek megfelelően tanulmányomban ennek az alaptörvényi rendelkezésnek az értelmezésére, az abban biztosított egészséghez való alapjog és az annak részét képező egészségügyi ellátáshoz való jog normatív tartalmának bemutatására vállalkozom. Az áttekintés apropóját az egészségügyi ellátórendszer 2023. évi átalakítása adja, amelynek alapját az egyes egészségügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2022. évi LXXIII. törvény képezi. Erre tekintettel tanulmányomban problematizálom a módosításoknak az egészséghez való alapjog érvényesülése szempontjából lényeges egyes elemeit.

Kulcsfogalmak: egészséghez való jog, egészségügyi ellátáshoz való jog, emberi méltósághoz való jog

THE FUNDAMENTAL RIGHT TO HEALTH AND THE RIGHT TO HEALTHCARE

Abstract

The purpose of this thematic issue is to review the duties of the state in the field of health protection under Article XX of the Fundamental Law. Accordingly, I will interpret this provision of the Fundamental Law and present the normative content of the fundamental right to health and the right to health care that is part of it. The reason for this review is the reform of the health care system in 2023, which is based on Act LXXIII of 2022 amending certain health care acts. With this in mind, I will problematise certain elements of the amendments that are relevant to the fundamental right to health.

Key words: right to health, right to health care, right to human dignity

1. Az egészséghez való jog fogalma

Az ENSZ szakosított intézményei közül az Egészségügyi Világszervezet különösen jelentős tevékenységet fejt ki az egészséghez való jog érvényesítése céljából. Az Egészségügyi Világszervezet Alapokmányának¹ preambulumban meghatározott egészség fogalom, miszerint az „a testi, szellemi és szociális teljes jólétnek állapota és nemcsak betegség vagy fogyatékoság hiányából áll”, mind a mai napig viszonyítási pontként szolgál az egészséghez való jog védelmi körének meghatározása során. Ez a fogalom meghatározás ugyanis az egyén testi-lelki épségét meghatározó körülmények mellett a szociális biztonságot is magában foglalja, azaz mindazokat a körülményeket, amelyek a teljes jólétet biztosítják.² Ennek a tágan értelmezett egészségi állapotnak az elérését az Alapokmány preambuluma emberi jogként határozta meg: „az elérhető legjobb egészségi állapot élvezete minden emberi lény alapvető jogainak egyikét alkotja, bármilyen legyen is faja, vallása, politikai nézete, gazdasági vagy társadalmi helyzete”. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 25. cikke pedig kibontotta az egészség és jólét biztosítására alkalmas élet-színvonal tartalmát és annak minden egyes elemét jogként határozta meg: élelemhez, ruházathoz, lakáshoz, orvosi gondozáshoz, valamint a szükséges szociális szolgáltatásokhoz való jog, a biztosításhoz való jog munkanélküliség, betegség, rokkantság, özvegyiség, öregség, valamint mindazon más esetekben, amikor az egyén létfenntartási eszközeit akarától független körülmények miatt elveszíti. Az Egészségügyi Világszervezet Alma-atai Nyilatkozata (1978) megerősítette, hogy „az egészség – ami teljes fizikai, lelki és társadalmi jólétet jelent, és nem egyszerűen a betegség vagy fogyatékoság hiányát – alapvető emberi jog,” és rögzítette, hogy „a lehető legjobb egészség elérése világszerte a legfontosabb társadalmi célok egyike, megvalósulása az egészségügyön kívül számos más társadalmi és gazdasági szektor közreműködését is igényli.” Az

1 Magyarországon kihirdette az Egészségügyi Világszervezet Alapokmányának törvénybe iktatásáról szóló 1948. évi XII. törvény.

2 Kardos szerint az egészség fogalmának ez a széles felfogása jogi metaforává teszi az egészséghez való jogot, mivel a fizikai, mentális és társadalmi jóléthez való jog a gazdasági, szociális és kulturális jogok foglalatja. KARDOS Gábor: Az egészséghez való jog a nemzetközi jogban. *Acta Humana*, 1996/22–23, 77. Julesz szerint is el kell választani az egészség fogalmától a közérzetet befolyásoló szocioökonómiai faktort, mert különben az egészséghez való jog megvalósíthatatlan és érvényesíthetetlen lenne. JULESZ Máté: *Az egészséghez fűződő jog. A póttanyaságtól a COVID-19-ig*. Budapest, Medicina, 2022, 100.

ENSZ egy másik szakosított intézménye, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet³ a munkavállalók egészséghez való jogát védelmezi: már az 1919. évi Alkotmánya preambulumban hangsúlyozta a munkavállalók védelmének fontosságát a munkakörülményekkel összefüggő betegségek és balesetek esetén, és később két jelentős Munkaügyi Egyezményt fogadott el a munkahelyi egészségről és biztonságról, valamint a munkaegészségügyi szolgálatról.

A legnagyobb hatású nemzetközi szerződés az egészséghez való jog szempontjából a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: GSZKJNE).⁴ A GSZKJNE 12. cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy „[a]z Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenkinek a jogát arra, hogy a testi és lelki egészség elérhető legmagasabb szintjét élvezze.” A 12. cikk (2) bekezdése a „jog teljes megvalósítása érdekében teendő intézkedések”-et sorolja fel.⁵ A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága a 14. sz. Általános Kommentárban részletesen kibontotta a 12. cikk tartalmát.⁶ Rögzítette, hogy nem vette át ugyan az Egészségügyi Világszervezet preambulumban foglalt tág fogalmat, ugyanakkor elismeri, hogy az egészséghez való jog magában foglal számos szociális-gazdasági tényezőt, amelyek hozzájárulnak az egészséges életfeltételek kialakításához és kiterjed az egészséget meghatározó olyan tényezőkre mint az élelmiszerbiztonság és táplálkozás, a lakhatás, a biztonságos és iható vízhez való hozzáférés, biztonságos és egészséges munkafeltételek, valamint az egészséges környezet (4. pont). Leszögezte, hogy az egészséghez való jog nem értelmezhető akként, hogy az egyénnek joga van egészségesnek lenni. Az egészséghez való jog szabadságot és jogosultságokat egyaránt magában foglal. A szabadság magában foglalja az egyénnek a saját egészsége és teste feletti rendelkezési jogát, amelynek része a szexuális és a reprodukciós szabadság, valamint a beavatkozástól való

3 Az első világháborút lezáró békeszerződésekkel létrehozott Nemzetközi Munkaügyi Szervezetet 1946-ban illesztették az ENSZ kereti közé.

4 Magyarországon kihirdette az 1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

5 „a) a halvaszületés, a csecsemő-halálozás csökkentése, valamint a gyermekek egészséges fejlődése érdekében szükséges intézkedések;

b) a környezet és az ipar egészségügyének minden vonatkozásban történő megjavítása;

c) a járványos, helyileg rendszeresen előforduló járványos és foglalkozási, valamint más megbetegedések megelőzése, gyógyítása és ellenőrzése;

d) olyan feltételek megteremtése, amelyek megbetegedés esetén mindenki számára biztosítják az orvosi ellátást és kezelést.”

6 General Comment No. 14 (2000) <https://digitallibrary.un.org/record/425041?ln=en> (2023. 10. 15.)

mentesség jogát, azt, hogy senkit ne vessenek alá kínzásnak, ne végezzenek rajta a beleegyezése nélkül orvosi beavatkozást és orvostudományi kutatást. Ezzel szemben a jogosultságok magukban foglalják az egészségvédelem rendszeréhez való jogot, amely egyenlő lehetőséget biztosít az embereknek az egészség elérhető legmagasabb szintű védelmére (l. 8. pont). Az „elérhető legmagasabb szint” figyelembe veszi az egyén egészségi állapotának biológiai, valamint társadalmi-gazdasági meghatározottsága mellett a tagállamok anyagi forrásait (l. 9. pont)), ezzel viszonylagossá téve a jog fogalmát.⁷ Az egészség elérhető legmagasabb szintjének bizonyos aspektusait nem lehet csupán az állam és az egyén viszonyában értelmezni, az állam nem tudja biztosítani a jó egészséget, és meg sem tudja védeni az egyént a betegség minden lehetséges okától. Következésképpen az egészséghez való jogot úgy kell értelmezni, hogy az azokhoz az intézményekhez, árukhoz, szolgáltatásokhoz való hozzáférés jogát jelenti, amelyek az egészség elérhető legmagasabb szintjéhez szükségesek (l. 9. pont).

Ezt a tág fogalmat a nemzeti alkotmányok nem követik. Az Európai Unió országainak alkotmányos rendelkezései eleve nagyon eltérőek az egészséghez való jog elismerése és védelme tekintetében. Egyes országok alkotmánya kifejezetten nem is tartalmazza az egészséghez való jogot (pl. Németország,⁸ Franciaország);⁹ azok az országok, amelyek alkotmányos szinten tartalmazznak ebbe a tárgykörbe tartozó rendelkezést, azok általában az egészség védelméhez való jogot (Spanyolország) vagy kifejezetten az egészségügyi ellátáshoz való jogot biztosítják (pl. Belgium,¹⁰ Lengyelország,¹¹ Portugália).¹² Az utóbbi körbe tartozó országok alkotmánya sok esetben utal arra is, hogy az ellátás igénybevételének a feltételeit a jogalkotó határozza meg (Csehország,¹³

7 JUHÁSZ Gábor: 70/D. *Az egészséghez való jog*. In: JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja* 2. kötet. Budapest, Századvég, 2009, 2571.

8 A Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye (Grundgesetz) 2. cikk (2) bekezdése a testi épséghez való jogot biztosítja, amely nem azonos az egészséghez való joggal, mivel nem átfogóan az egészséget, hanem csupán annak meghatározott elemeit védi. A német Szövetségi Alkotmánybíróság kifejezetten elhatárolódott az Egészségügyi Világszervezet egészség fogalmától. BVerfG 56, 54.

9 A Környezetvédelmi Charta (*Charter for the environment*) 1. cikke az egészséges környezethez való joggal összefüggésben utal az egészségre.

10 Belgium Szövetségi Alkotmánya 23. cikk 2. pont.

11 Lengyel Köztársaság Alkotmánya 68. cikk.

12 Portugál Köztársaság Alkotmánya 64. cikk.

13 Cseh Alkotmány 31. cikk.

Szlovákia,¹⁴ Szlovénia,¹⁵ Románia¹⁶).

Magyarországon a régi Alkotmány – a GSZKJNE szövegéből kiindulva – az ország területén élők lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogát ismerte el [70/D. § (1) bekezdés], amelyet az állam a munkavédelem, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével, a rendszeres testedzés biztosításával, valamint az épített és természetes környezet védelmével valósított meg [70/D. § (2) bekezdés].

Az Alaptörvény kimondja, hogy mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez [XX. cikk (1) bekezdés], de – a régi Alkotmánnyal ellentétben – nem írja elő, hogy annak a lehető legmagasabb szintűnek kell lennie. Az Alaptörvény indoklása szerint „az egészség negatív befolyásolása számos, a társadalom és az állam körén kívül eső tényezőre – öröklött tulajdonságok, járványok, balesetek stb. – is visszavezethető, ebben a körben a szabályozási és – a mindenkori lehetőségek függvényében rendelkezésre álló – anyagi eszközökkel elérhető egészségvédelmet tűzi ki célul.” Tehát a lehető legmagasabb szintű egészségvédelem helyett a szabályozási és anyagi eszközökkel reálisan elérhető egészségvédelem megvalósítása a cél. Ezt az állam különböző kötelezettségek teljesítésével segíti elő: genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosításával, a munkavédelem és az egészségügyi ellátás megszervezésével, a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával, valamint a környezet védelmének biztosításával [XX. cikk (2) bekezdés].

2. Az egészséghez való jog az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatában

Az Alkotmánybíróság régi Alkotmányhoz kapcsolódó gyakorlata két korszakra bontható. Az első korszakában azt a felfogást vallotta, hogy az egészséghez való jog csupán állami kötelezettségvállalást határoz meg, amely önmagában alanyi jogként értelmezhetetlen. A második korszakában meghatározta az egészséghez való jog alanyi jogi tartalmát.

Az Alkotmánybíróság a korai gyakorlatában „a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogot” önmagában alanyi alapjogként értelmezhetetlennek tartotta, és kifejtette, hogy az az Alkotmány 70/D. § (2) bekezdésében foglalt állami kötelezettségként fogalmazódik meg, amely magában foglalja azt a kötelezettséget, hogy a törvényhozó a testi és lelki

14 Szlovák Alkotmány 40. cikk.

15 Szlovén Alkotmány 51. cikk.

16 Román Alkotmány 34. cikk.

egészség bizonyos területein alanyi jogokat határozzon meg.¹⁷ Ezeket a szociális jogokból közvetlenül levezethető, így kötelezően biztosítandó alanyi jogokat az Alkotmánybíróság „másodlagosan megadott alanyi jogok”-nak nevezte.¹⁸ Az Alkotmánybíróság ugyanakkor az Alkotmány 54. § (1) bekezdésén alapuló általános személyiségi jog alkotóelemének tekintette a személyiség integritásához való jogot, amelynek része a testi integritáshoz való jog.¹⁹ A testi integritáshoz való jog az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a betegekre vonatkoztatva azt is jelenti, hogy főszabályként a beteg egyetértése, hozzájárulása nélkül testéhez más nem nyúlhat.²⁰

Ezt követően az Alkotmánybíróság összekapcsolta az egészséghez való jogot és a testi integritáshoz való jogot. Míg a testület a tüdőszűrő vizsgálat alkotmányos megítélése során még azt állapította meg, hogy a kifogásolt rendelkezések alkotmányossága nem az Alkotmány 70/D. §-ával, hanem az 54. § (1) bekezdésében foglalt emberi méltósággal összefüggésben vizsgálandó,²¹ később – az Egészségügyi Világszervezet egészség fogalmából kiindulva – a személyiség integritásához való jog és az egészséghez való jog között összefüggést fogalmazott meg,²² és végül a kiskorúak védőoltásáról szóló határozatban megállapította, hogy az alapjog alanyi oldala a személyiség testi-lelki integritásához való jogként fogalmazható meg, amely az 54. § (1) bekezdéséből következik.²³

Tehát az Alkotmánybíróság második korszakának felfogása értelmében az egészséghez való jog alanyi oldalát az emberi méltósághoz való jog tartalmi elemét képező testi és lelki integritáshoz való jog töltötte meg tartalommal. Figyelemre méltó, hogy az Alkotmánybíróság az egészséghez való jog alanyi jogi tartalmát a testi és lelki integritással azonosító határozata elhatárolta a testi és lelki integritáshoz való jogot az önrendelkezési jogtól arra hivatkozással, hogy az előbbi az önrendelkezési jog gyakorlására képtelen személyeket is védi (a konkrét esetben a cselekvőképtelen kiskorúakat a kötelező védőoltással szemben).²⁴ Ennek megfelelően a személy fizikai és lelki integritását az egészséghez való jog védelmi körébe vonta, míg a szellemi-erkölcsi személyiség megnyilvánulásait védő önrendelkezési jog védelmét továbbra is az általános személyiségi joggal azonosított emberi méltósághoz való jog védelmi körén belül biztosította.

17 54/1996. (XI. 30.) AB határozat, ABH 1996, 173, 187.

18 28/1994. (V. 20.) AB határozat, ABH 1994, 134, 138.

19 75/1995. (XII. 21.) AB határozat, ABH 1995, 376, 381.

20 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, ABH 2003, 235, 266.

21 2012/B/1991. AB határozat, ABH 2001, 1169, 1172.

22 43/2005. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2005, 549.

23 39/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 464, 480.

24 39/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 464, 479.

Ez a megoldás vitatható, mivel az általános személyiségi jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában szubszidiárius jog, amelyet a testület – német mintára – arra az esetre dolgozott ki, ha az alkotmány nem tartalmaz kifejezetten nevesített jogot egy élethelyzet vagy magatartás védelmére.

Az egészséghez való jog objektív (intézményi) oldala a 70/D. § (2) bekezdésében jelent meg, amely szerint az egészséghez való jogot az állam – egyebek mellett – „az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével” valósítja meg.²⁵ Az Alkotmánybíróság szerint az államnak a (2) bekezdésben e jog megvalósulása érdekében meghatározott, az egészségügyi intézmények és orvosi ellátás megszervezésére irányuló kötelezettsége a piacgazdaság feltételei között nem értelmezhető oly módon, hogy az állam köteles létrehozni, fenntartani és működtetni az egészségügyi intézményrendszert. De annyit feltétlenül jelent, hogy az állam köteles megteremteni egy olyan intézményrendszer működésének a garanciát, amely mindenki számára biztosítja az egészségügyi szolgáltatások igénybevételének lehetőségét, azaz azt, hogy a szolgáltató intézmények hiánya miatt senki ne maradjon ellátatlanul.²⁶ Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy az egészségügyi intézményhálózat és az orvosi ellátás körében elvontan, általános ismérvekkel csak egészen szélső esetekre korlátozottan határozhatja meg az állami kötelezettség kritikus nagyságát, vagyis azt a szükséges minimumot, amelynek hiánya már alkotmányellenességhez vezet. Ilyennek volna minősíthető például, ha az ország egyes területein az egészségügyi intézményrendszer és az orvosi ellátás teljesen hiányozna. Az ilyen szélső eseteken túl azonban az Alkotmány 70/D. §-ban meghatározott állami kötelezettségnek nincs alkotmányos mércéje.²⁷ Erre tekintettel az Alkotmánybíróság az egészségügyi ellátórendszer új finanszírozási technikájának törvényhozói úton való kiépítésével, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás pénzügyi határainak a megszorításával és a fedezetelosztás új rendszerével összefüggésben az Alkotmány 70/E. §-ában foglalt szociális biztonsághoz való jogot hívta fel az egészségügyi ellátási szükségletek biztosításának megalapozására. A későbbi gyakorlatában pedig kimondta, hogy a szociális biztonsághoz való jog a szociális ellátások összessége által nyújtandó olyan megélhetési minimum állami biztosítást jelent, amely elengedhetetlen az emberi méltósághoz való jog megvalósulásához.²⁸ A testület nem ismerte el ugyan a megélhetési minimum garantálásából

25 39/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 464, 480.

26 77/1995. (XII. 21.) AB határozat, ABH 1995, 390, 396.

27 54/1996. (XI. 30.) AB határozat, ABH 1996, 173, 186–187.

28 32/1998. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1998, 251.

további alapjogok levezetését, ugyanakkor kimondta, hogy az állam köteles az emberi lét alapvető feltételeiről gondoskodni.²⁹

3. Az egészséghez való jog az Alkotmánybíróság legújabb gyakorlatában

Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatálybalépését követően fenntartotta a korábbi gyakorlatát, miszerint „az emberi méltóság lényeges tartalma” tölti meg az egészséghez való jog alanyi oldalát tartalommal és rögzítette, hogy az egészséghez való alanyi jog az egyén testi és lelki integritását védi, s mint ilyen az ember egészségének megőrzésére szolgál.³⁰

Az Alkotmánybíróság – a kiskorúak védőoltásáról szóló határozattal szemben - az egészségügyi dolgozók, valamint az állami és önkormányzati intézményeknél foglalkoztatottak COVID elleni védőoltásáról szóló határozatokban érdemi elbírálásra alkalmatlannak ítélte az indítványozóknak az egészséghez való jog sérelmére hivatkozását, így a testület nem a testi- lelki integritáshoz való jog, azaz nem az egészséghez való jog sérelmét vizsgálta, hanem az emberi méltósághoz való jog (mint általános személyiségi jog) részének tekintett egészségügyi önrendelkezési jog sérelmét.³¹

Az Alkotmánybíróság tehát ebben a tekintetben is fenntartotta a korábbi gyakorlatát, mégpedig annak ellenére, hogy az Alaptörvény szövege az emberi méltóság tekintetében megváltozott és az emberi méltóságnak az általános személyiségi joggal való azonosítása a testületen belül vitatott, így arra az Alkotmánybíróság kifejezetten már nem is hivatkozik (az általános személyiségi jog a belőle levezett különös jogok formájában él tovább).³²

Álláspontom szerint az egészséghez való alanyi jog dogmatikailag helyes értelmezés magában foglalja az egyén testi-lelki integritáshoz való joga mellett az egyén saját egészsége és teste feletti rendelkezési jogát is.

Az egészségügyi ellátórendszer megszervezése és annak egészségbiztosítás útján történő finanszírozása az Alkotmánybíróság gyakorlatában továbbra is az állam objektív, intézményvédelmi kötelezettsége. Az „egészségügyi ellátások megszervezése” az államnak azt a kötelezettségét foglalja magában, hogy működképes, hatékony és biztonságos rendszert alakítson ki. Abban azonban, hogy ezt milyen módszerrel és hogyan, milyen finanszírozási szabá-

29 42/2000. (XI. 8.) AB határozat, ABH 2000, 329.

30 3132/2013. (VII. 2.) AB határozat, Indokolás [59]–[61].

31 3537/2021. (XII. 22.) AB határozat, Indokolás [47].

32 Pl. 28/2014. (IX. 29.) AB határozat, Indokolás [22]–[23].

lyokkal valósítja meg, széles körű szabadsága van.³³ Az állam ezen kötelezettségéből általában semmilyen igény nem vezethető le konkrét egészségügyi szolgáltatásokra. A konkrét ellátási jogosultságok nem az Alaptörvényből, hanem az egyszerű törvényekből erednek.³⁴ E szabadságnak a végső korlátja az, hogy az állam senkit nem zárhat ki eleve az egységes ellátórendszerből.³⁵

Ugyanakkor az Alkotmánybíróság a szociális biztonságból, amelyeket az Alaptörvény államcélként nevesít, Alaptörvényben biztosított jogot vezetett le „abban az értelemben, hogy törvényi jogosultságoknak (meghatározott élethelyzetekhez kötve) alaptörvényi háttérrel ad. Habár a törvényi feltételek részletei vagy a nyugdíjra jogosultság feltételei, mint konkrét részletszabályok nem az Alaptörvényből következnek, az alaptörvényi háttér azt jelenti, hogy az elvont jogosultság mind az állami nyugdíjat, mind a nők fokozott védelmét illetően az Alaptörvényből ered.”³⁶ Vagyis az Alaptörvény XIX. cikk (1) bekezdésében felsorolt élethelyzetekre, így betegség esetére törvényben alanyi jogon járó juttatásokat kell bevezetni, illetve fenntartani. A betegség esetén biztosított támogatás kötelezően biztosítandó alanyi jog, amely szorosan kapcsolódik az egészség védelméhez.

4. Az egészséghez való jog: államcél vagy alapjog?

Az egészséghez való jog elsősorban szociális jogként³⁷ (az egészség védelméhez való jogként)³⁸ jelenik meg az emberi jogi dokumentumokban és a nemzeti

33 3132/2013. (VII. 2.) AB határozat, Indokolás [67]–[68].

34 3087/2022. (III. 10.) AB határozat, Indokolás [59].

35 3132/2013. (VII. 2.) AB határozat, Indokolás [78].

36 Az Alkotmánybíróság abból indult ki, hogy az Alaptörvény XIX. cikk (4) bekezdése „állami nyugdíjra való jogosultságot” említ, amelynek feltételeit törvény állapítja meg. A XIX. cikk (1) bekezdése pedig az állampolgárok anyasága, betegsége, rokkantsága, özvegy-sége, árvasága és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélkülisége esetében garantálja a „törvényben meghatározott támogatásra” való jogosultságot. 28/2015. (IV. 24.) AB határozat, Indokolás [34].

37 Sári szerint a szociális jogok is alanyi jogi jellegűek, mivel az alkotmányi norma alapján jogviszony jön létre, amelyben a feleket alanyi jogok és köteleességek illetik, amelyek kikényszeríthetők. Véleménye szerint ezt az álláspontot képviseli az Alkotmánybíróság is, amikor „másodlagos” alanyi jogokról szól a szociális jogokkal összefüggésben. SÁRI János: A gazdasági, szociális, kulturális jogok alkotmányos alapjai. *Acta Humana*, 1995/18–19, 188, 191. Kardos szerint a gazdasági, szociális és kulturális jogok természete kettős: részben valódi jogok (amennyiben bírói úton kikényszeríthetők), részben a szolgáltatás optimális megvalósulását illetően államcélok. KARDOS Gábor: A gazdasági, szociális és kulturális jogok néhány sajátossága. *Magyar Tudomány*, 2003/10, 1279.

38 Kardos megkülönbözteti az egészséghez való jogot és az egészségügyi ellátáshoz való jogot, melyek közül az előbbi szélesebb: az utóbbin kívül tartalmaz olyan elemeket,

alkotmányokban, amely – más szociális jogokkal együtt – az államok számára szabályozási és szolgáltatási kötelezettséget teremt. Az egészség védelméhez való jog azonban nem csupán államcél, mivel abból az alkotmány alapján – az állam gazdasági teherbíróképessége függvényében – törvényben kötelezően biztosítandó alanyi jogok fakadnak (pl. betegség esetén biztosított támogatáshoz való jog).³⁹ Tekintettel arra, hogy ezek a jogok (azok keletkeztetése) az alkotmányon alapulnak indokolt ezeket alkotmányos jogoknak⁴⁰ nevezni (másodlagosan megadott alanyi jogok vagy alaptörvényi háttérrel rendelkező törvényi jogosultságok helyett).

Az egészséghez való jog azonban nem csupán a második generációs jogok körébe sorolt szociális jog. Az egészséghez való jog szoros kapcsolatban van az emberi méltósághoz való joggal, amely alanyi jogi tartalommal tölti meg azt, így az egészséghez való jog egyúttal szabadságjog is.

Tehát az egészség védelme egyrészt osztja a szabadságjogok sorsát, amennyiben az egészség védelmét az állammal szemben biztosítja, másrészt osztja a szociális jogok sorsát, amennyiben az egészség védelmét az államtól várja el.

mint az egészséges környezet, a biztonságos és egészséges munka és életkörülmények élvezetéhez való jog. Az egészségügyi ellátáshoz való jog helyett pedig az egészségvédelemhez való jog fogalmának használatát ajánlja, mivel az utóbbi az egészségvédelemhez szükséges eszközrendszer teljességére utal, amelynek az egészségügyi ellátás csupán egy eleme. KARDOS (1996) i. m. 77.

39 Sándor az egészséghez való jog jogi jellegével összefüggésben két ellentétes álláspontra hívja fel a figyelmet: az egyik szerint az egészséghez való jog pusztán állami prioritás, amelynek nincs is helye az alkotmányban; a másik szerint az egészséghez való jog olyan szociális alapjog, amely más alapjogok gyakorlásának előfeltételét képezi. Sándor az utóbbi felfogás mellett érvel. SÁNDOR, Judit: Right to health and the human organ: right as a consequence? *Pravni Zapsi*, 2014/2, 387.

40 Az alkotmányos jogok fogalma egyrészt értelmezhető tágabban, mint az alapvető jogok fogalma, miszerint az magában foglalja valamennyi az alkotmányon alapuló alanyi jogot, nem csak az alapvető, mindenkit megillető jogokat (pl. képviselő alanyi joga arra, hogy a parlament ülésén részt vegyen). BRAGYÓVA András: *Az új Alkotmány egy koncepciója*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995, 55. Az alkotmányos jogok fogalma másrészt értelmezhető szűkebben, miszerint az azokat az alkotmányon alapuló alanyi jogokat foglalja magában, amelyek nem minősülnek alapjognak, mert nem az alkotmány alapjogi fejezetében szerepelnek (pl. szerződési szabadság). Ezért az alkotmányos jogokra nem alkalmazható a szükségességi-arányossági teszt, azok korlátozása akkor alkotmányellenes, ha a korlátozásnak nincs alapos oka, a korlátozás nem ésszerű. A korábbi gyakorlatra hivatkozással: 3298/2014. (XI. 11.) AB határozat, Indokolás [29]. Jelen tanulmány szűkebb értelemben használja az alkotmányos jogok fogalmát. Az alkotmányos jogok az alkotmányon alapuló alanyi jogok, amelyek nem minősülnek alapjognak, mivel védelmük nem vezethető vissza az emberi méltósághoz való jogra.

5. Az egészséghez való jog védelmi köre

5.1. Az egészséghez való jog alanyi oldala

Az egészséghez való jog alanyi oldala a nemzetközi gyakorlatban kiterjed a testi-lelki integritáshoz való jogra és az egészségügyi önrendelkezési jogra is, míg a magyar Alkotmánybíróság az egészséghez való jog védelmi körét a testi-lelki integritásra korlátozza és az egészségügyi önrendelkezés védelmét – az Alaptörvényben kifejezetten nem nevesített jogok védelmére felhívható – általános személyiségi jog közvetítésével biztosítja. Mind a testi-lelki integritáshoz való jog, mind az önrendelkezési jog az emberi méltósághoz való jogból fakad: azok statikus elemei az emberi méltóság, a dinamikus elemei pedig az általános személyiségi jog alkotóelemeit képezik. A testi-lelki integritáshoz való jog az ember fizikai integritását védi (akár az egyén döntésképpességétől függetlenül is), az egészségügyi önrendelkezési jog pedig a szabad, tájékozott és felelősségteljes döntésre képes ember saját teste és sorsa feletti rendelkezési jogát egészségügyi kérdésekben. A fenti két jog szorosan összefügg egymással, így azok döntésképes személyek esetében nem is választhatók el élesen egymástól, mivel a testi-lelki integritáshoz való jog és az egészségügyi önrendelkezési jog is arra irányul, hogy a beteg részt vehessen az őt érintő egészségügyi döntések meghozatalában (vagy legalábbis ne kényszerítsék rá az akaratával ellentétes döntések elfogadására).

Az egészségügyi önrendelkezési szabadság része: az orvosválasztás joga,⁴¹ amit érint az egészségügyi alapellátás terén a praxiskörzetek meghatározásának változása (végső soron a praxiskezelő által választott háziorvos látja el az adott körzet lakosait),⁴² az ellátásban nem szükséges személyek jelentétébe való beleegyezés, amit érint a fekvőbeteg-ellátásban a segítő személyekre vonatkozó szabályok bevezetése (a módosítás kifejezetten a beteg által választott segítő személyről szól),⁴³ illetve általában az egészségügyi kérdésekben való

41 56/2000. (XII. 19.) AB határozat, ABH 2000, 527, 530. Az Alkotmánybíróság a későbbi gyakorlatában megerősítette, hogy a szabad orvosválasztás joga az önrendelkezési jog kifejeződése. Mindemellett másként látta érvényesülni e jogot a háziorvosi ellátásban és másként a kórházi ellátásnál. Ezért nem minősítette alkotmányellenesnek, hogy a törvény feltételtől (térítési díj) tette függővé a választott egészségügyi szolgáltatónál a beosztott orvos helyett másik orvos igénylését. 1213/B/2006. AB határozat, ABH 2010, 1627, 1633–1634.

42 A 2022. évi LXXIII. törvény 8. §-ával módosított 2000. évi II. törvény az önálló orvosi tevékenységről 2/A. § (1) bekezdés.

43 A 2022. évi LXXIII. törvény 3. §-ával módosított 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről

döntés. Ennek megfelelően a Módtv. szerint a beteg eldöntheti, hogy igénybe veszi-e a szociális ellátást a szakápolási központban, ha az egészségügyi ellátása nem indokolt. Ezzel párhuzamosan azonban a jogalkotó módosította a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvényt, beemelve az egyén és a hozzátartozók felelősségét a szociális gondoskodás terén, végső soron rögzítve az állam felelősségét.⁴⁴

5.2. Az egészséghez való jog tárgyi oldala

5.2.1. Az egészségügyi ellátáshoz való jog

Az egészséghez való alapjog tárgyi oldalából következik az egészségügyi ellátáshoz való jog, amely azt az alkotmányos kötelezettséget fejezi ki, hogy az állam önkényesen senkit nem zárhat ki az egységes ellátórendszerből.⁴⁵

Az Alaptörvény XX. cikk (2) bekezdése ugyanis csupán az egészségügyi ellátás megszervezésére vonatkozó kötelezettséget tartalmaz, így az államnak széles körű szabadsága van abban, hogy az egészségügyi ellátásokat milyen módszerrel és hogyan szervezi meg.⁴⁶ Az állam egészségvédelmi kötelezettségéből tehát nem következik, hogy az egyénnek joga volna az egészségügyi ellátások meghatározott formáját megkövetelni az államtól.

Az egészségügyi ellátáshoz való jognak is van azonban egy „emberi méltóság magja”, amely a beteg élethez és emberi méltósághoz való jogát juttatja érvényre, ezért minden beteg számára biztosítani kell sürgős szükség esetén az életmentő, illetve a súlyos vagy maradandó egészségkárosodás megelőzését biztosító ellátást, valamint fájdalmának csillapítását és szenvedéseinek csökkentését. Az emberi méltóságból levezetett létminimum biztosításából következik a létminimum biztosításához szükséges egészségügyi ellátás is. Ezt érinti az ügyeleti rendszer átalakítása, az állami mentőszolgálat szerepének növelése.⁴⁷

Ezen túlmenően az egyes egészségügyi ellátások igénybevétele feltételekhez köthető. Ezzel összefüggésben merül fel az a kérdés, hogy az egészségügyi

11. § (8)-(9) bekezdése.

44 A 2022. évi L. törvény 13. §-ával módosított 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról 2.§-a.

45 3132/2013. (VII. 2.) AB határozat, Indokolás [78].

46 3132/2013. (VII. 2.) AB határozat, Indokolás [67]–[68].

47 A 2022. évi LXXIII. törvény 21. §-ával módosított 2015. évi CXXIII. törvény az egészségügyi alapellátásról 20-23. §-a.

ellátásokhoz való hozzáférést mennyiben korlátozhatja az állam más alapjogok vagy alkotmányos értékek védelme érdekében. Ennek a kérdésnek különös súlya van, ha az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférést az egészségügyi önrendelkezési jog gyakorlása indokolja (pl. reprodukciós jogok⁴⁸ és életvégi döntések).⁴⁹

5.2.2. A környezetvédelem, valamint a munkavédelem szerepe az egészség védelmében

Az egészséghöz való jog szorosan összefügg a környezetvédelemmel és a munkavédelemmel is. Az állam környezet védelmére irányuló kötelezettsége és az egészséges környezethez való alapjog [Alaptörvény XXI. cikk (1) bekezdés] szoros kapcsolata megnyilvánulásának fő területe a zajkibocsátás megítélése.

A zajvédelem terén a jogi védelem anyagi jogi alappilléret képezik a kibocsátási határértékek, mivel ténylegesen ezek szorítják keretek közé a környezetterhelő tevékenységet.⁵⁰ Ennek értelmében az államnak fennáll a jogalkotási kötelezettsége, hogy az egészségre ártalmas környezeti tényezők megengedett mértékét szabályozza (pl. a víz és a levegő minőségének védelme, vagy a zaj- és rezgésvédelem esetén), a közigazgatási hatóságok pedig kötelesek vizsgálni a jogszabályi keretek között a határértékek megtartását és annak túllépése esetén megfelelő jogkövetkezményeket alkalmazni.⁵¹

Ezen túlmenően az Alaptörvény XX. cikk (2) bekezdése alkotmányos szintre emeli a genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdaság garanciáját.⁵² A genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdaság és az egészséges élelmiszerekhez való hozzáférés ugyanakkor nem biztosít

48 Az Alkotmánybíróság egy korai határozata szerint az egyes reprodukciós eljárások (mesterséges megtermékenyítés, dajkaterhesség) nem illetnek meg alapjogként senkit. 750/B/1990. AB határozat, ABH 1991, 634, 635. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság elismerte, hogy mind az egészségügyi, mind a családtervezési okból történő művi meddővé tétel kéréséhez való jog az önrendelkezési jog körébe tartozik. 43/2005. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2005, 536, 543.

49 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, ABH 2003, 235, 261, 264; 24/2014. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [129]–[133].

50 17/2018. (X. 10.) AB határozat, Indokolás [67].

51 3075/2016. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás [26].

52 Az EU másodlagos joganyaga lehetővé tette bizonyos GMO növényfajták vetőmagjának vagy szaporítóanyagának forgalomba hozatalát és felhasználását a tagállamokban, amit Magyarország az uniós jog által lehetővé tett védzáradék felhívásával nem ültetett át. SULYOK Katalin: XX. cikk *Egészséghöz való jog*. In: CSINK Lóránt (szerk.): Alapjogi kommentár az alkotmánybírósági gyakorlat alapján. Budapest, Novissima, 2021, 253.

az élelmiszer biztonságához való alanyi jogot.⁵³ Az Alaptörvény XX. cikk (2) bekezdésében megjelenő egészséges élelmiszerekhez és ivóvízhez való hozzáférés biztosítása a testi és lelki egészséghez való jog objektív oldalának szabályozása körében jelenik meg, amely az élelemhez, valamint a vízhez való jog minőségre vonatkozik.⁵⁴

Az élelemhez és vízhez való jog is szoros kapcsolatban van az élethez és emberi méltósághoz való joggal, így a létminimumhoz szükséges élelem és víz biztosítása alapjog. Az Alkotmánybíróság szerint az engedély nélkül, ezáltal szakmai és minőségi előírások következmények nélküli figyelmen kívül hagyásának lehetőségével létesíthető kutak okozta minőségi állapotromlás jelentős kockázata a jelen generációk életfeltételeit is közvetlenül befolyásolhatja, nem csupán a XXI. cikk (1) bekezdésén, de adott esetben a testi és lelki egészséghez való jogot garantáló XX. cikk (1) bekezdésén keresztül, melynek érvényesülését Magyarország többek között az egészséges ivóvízhez való hozzáférés biztosításával segíti elő.⁵⁵

A munkavédelem elsődleges célja – összhangban az Európai Unió joganyagával, a nemzetközi munkaügyi egyezményekben és ajánlásokban foglaltakkal – a munkavállalók egészségének, testi épségének védelme, a balesetek megelőzése és az egészségkárosodások csökkentése a munkavégzés során. Az Alaptörvény XVII. cikk (3) bekezdése ezzel összhangban kimondja, hogy minden munkavállalónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez. Ezt a jogot az állam a munkavédelem megszervezésével, balesetvédelmi szabályok rendszerével és az egészségügyi igazgatás körében is külön biztosítja.⁵⁶ A munkavédelmi jogszabályok meghatározzák a biztonságos, egészséget nem veszélyeztető munkavégzés tárgyi és személyi feltételeit, az utóbbiak között figyelembe veszik az egészségi állapotot.⁵⁷ A munkavédelmi szabályok sajátossága, hogy a munkáltató

53 A Magyar Fehér Könyv (2011) szerint „[a]z egyik alapvető emberi jog az élelmiszer-biztonsághoz való jog, az, hogy mindenki számára biztosítva legyen a produktív élet folytatásához szükséges élelem.” Ugyanakkor a GM növények termesztésével kapcsolatban – a termesztés szigorúan ellenőrzött feltételekhez kötése mellett – azt is kimondja, hogy ennek nem szabad ellehetetlenítenie az engedélyezett GM fajták gazdaságos és észszerű termesztetőségét. 4, 12.

54 TÉGLÁSINÉ KOVÁCS JÚLIA: *Az élet biológiai feltételeinek alapjogi vonatkozásai: környezethez való jog, vízhez való jog, élelemhez való jog*. In: BÓDI Stefánia – SCHWEITZER Gábor: *Alapjogok*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 407–408.

55 13/2018. (IX. 4.) AB határozat, Indokolás [72].

56 3046/2015. (III. 2.) AB határozat, Indokolás [27].

57 3046/2015. (III. 2.) AB határozat, Indokolás [28].

elsődleges felelősségét hangsúlyozza az egészséges és biztonságos követelmények megvalósításában, ami a munkajogviszonyok sajátos alá-fölérendeltségi (aszimmetrikus) jellegéből következik. A szabályok megalkotása és betartásának ellenőrzése az állam elsődleges feladata.⁵⁸

6. Konklúzió

Az Alaptörvény biztosítja az egészséghez való jogot, ami lehetővé tette az Alkotmánybíróság számára, hogy felhasználja a korábbi Alkotmányhoz kapcsolódó gyakorlatában kidolgozott megállapításait.

Az Alkotmánybíróság abból indult ki, hogy az egészséghez való jog alapjog, amely esetében – az alapjogok két funkciójának megfelelően (állami beavatkozás elhárítása, védelmi kötelezettség) – elkülöníthető az alapjog alanyi és tárgyi oldala. Az egészséghez való jog alanyi oldalát az Alkotmánybíróság összekapcsolta az emberi méltósághoz való joggal, ami biztosítja a testi-lelki integritás védelmét az állami beavatkozásokkal szemben, az egészséghez való jog tárgyi oldalát pedig részben azonosította az egészségügyi ellátáshoz való joggal, részben összekapcsolta az Alaptörvény egyéb rendelkezéseivel (pl. egészséges környezethez való joggal).

Az egészséghez való jog alanyi oldala – dogmatikailag helyes jogértelmezés mellett – magában foglalja a testi-lelki integritáshoz való jog mellett az egészségügyi önrendelkezési jogot is. Ezen túlmenően az egészséghez való alanyi jogból egy ellátási igény is következik a létminimum biztosításához szükséges egészségügyi ellátáshoz.

Az egészséghez való jog tehát nem csupán az államok számára szabályozási és szolgáltatási kötelezettséget teremtő szociális jog (egészségügyi ellátáshoz való jog), hanem egyúttal szabadságjog is, amelyet az emberi méltósághoz való jog az állam tartózkodási kötelezettségét előíró alanyi jogi tartalommal tölt meg.

Az egészségügyi ellátórendszer átalakítása egyaránt érinti az egészséghez való jog és az egészségügyi ellátáshoz való jog érvényesülését. Arra a kérdésre, hogy milyen mértékben érinti, most még nem lehet választ adni. Mindazonáltal a tanulmányban kidolgozott fogalmi rendszer megfelelő támpontot nyújthat az egészségügyi ellátórendszer átalakításával kapcsolatban felmerülő alkotmányjogi kérdések megválaszolásához.

58 3046/2015. (III. 2.) AB határozat, Indokolás [38].